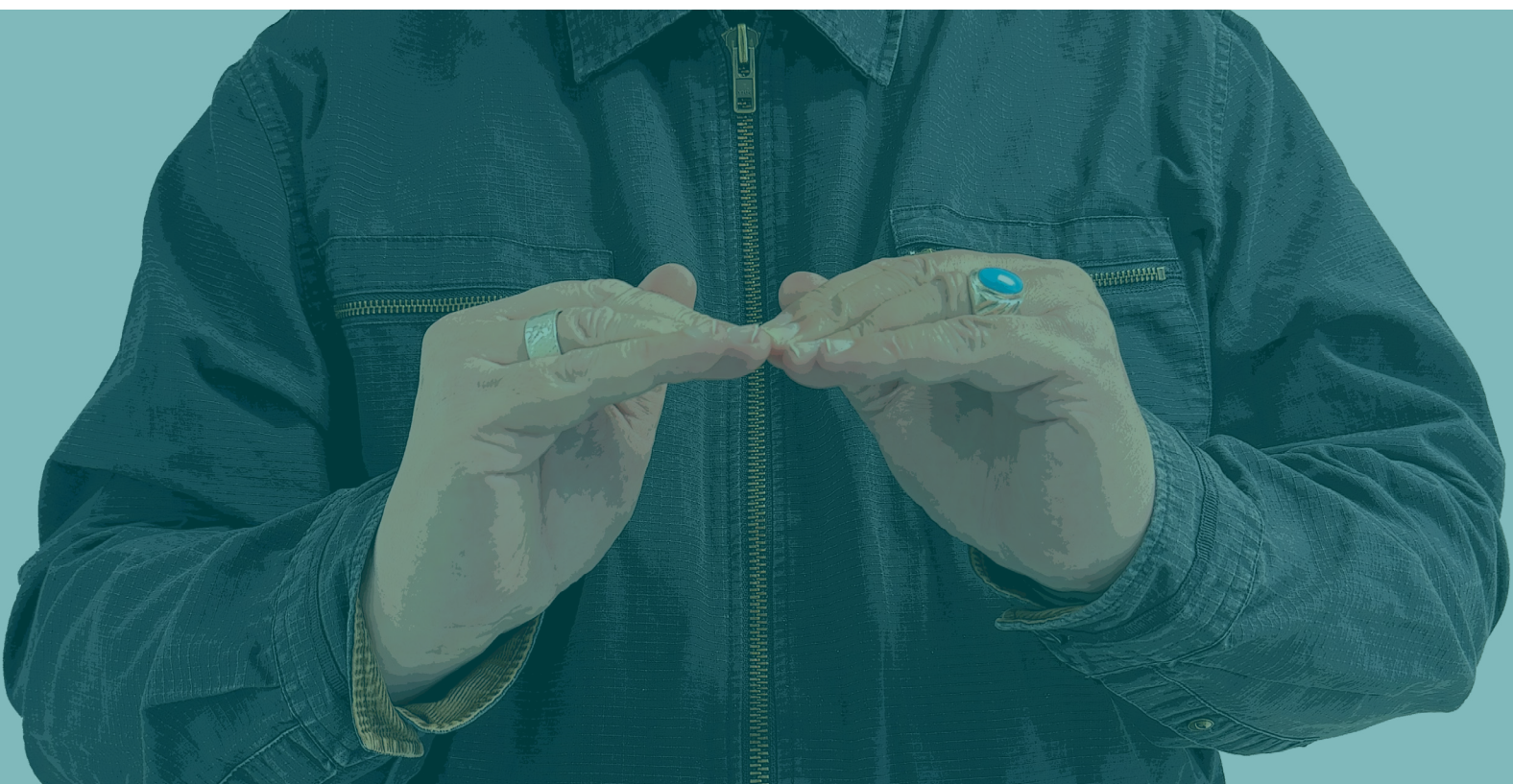

Varför regeringen bör ta fram en nationell handlingsplan för dövas lika rättigheter och svenskt teckenspråk

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	3
Bakgrund.....	4
Barns rätt till språk måste säkerställas från början.....	5
Utbildning: rätten till utbildning förutsätter rätten till språk.....	6
Hälso- och sjukvård: jämlik vård förutsätter fungerande kommunikation.....	8
Kultur: rätten att skapa kultur på sitt språk.....	9
Psyisk hälsa och dövpsykiatri: tillgången till vård ska inte avgöras av bostadsort.....	10
Tolktjänsten: när rätten till kommunikation blir beroende av systemets gränser.....	11
Arbetslivet: kompetensen är sällan hindret men systemen kan vara det.....	12
Äldreomsorg: möjligheten att åldras på sitt språk.....	13
Demokrati och samhällsinformation: medborgarskap förutsätter tillgång till information.....	14
Kris och beredskap: samhällsviktig information måste nå alla samtidigt.....	15
Gemensamma mönster och strukturella utmaningar.....	16
SDR:s förslag: en nationell handlingsplan för dövas lika rättigheter och svenskt teckenspråk.....	17

Sammanfattning

Sverige har erkänt svenskt teckenspråk och åtagit sig att säkerställa jämlikhet, delaktighet och språkliga rättigheter. Detta sker genom regeringsformen, språklagen, barnkonventionen och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD). Forskning, myndighetsrapporter och statliga utredningar visar att döva fortfarande möter hinder inom flera samhällsområden.

Denna rapport belyser situationen inom bland annat barns språkutveckling, utbildning, hälso- och sjukvård, psykisk hälsa, arbetsliv, kultur, äldreomsorg, samhällsinformation och krisberedskap. Trots att områdena skiljer sig åt framträder flera liknande utmaningar. Möjligheten att tala svenskt teckenspråk och få tillgång till information, service och samhällsfunktioner på likvärdiga villkor, påverkas ofta av hur ansvar och verksamheter är organiserade, av geografiska förutsättningar och av hur olika aktörer samverkar.

Rapporten visar också att frågor som rör dövas rättigheter och svenskt teckenspråk berör flera politikområden samtidigt. Ansvar och genomförande är i dag fördelade mellan olika myndigheter, regioner och kommuner, medan uppföljningen ofta sker inom respektive sektor. Det gör det svårt att få en samlad bild av hur de rättigheter som erkänns i lagstiftningen faktiskt förverkligas i praktiken.

Mot denna bakgrund föreslår SDR att regeringen tar fram en nationell handlingsplan för dövas lika rättigheter och svenskt teckenspråk. Syftet är att skapa ett mer samlat och långsiktigt arbete, tydliggöra ansvarsfördelningen och stärka möjligheterna att följa upp att befintliga rättigheter får genomslag inom olika samhällsområden.

Bakgrund

Under en stor del av 1900-talet präglades synen på döva av oralism, en utbildnings- och behandlingsideologi där talat språk prioriterades framför teckenspråk. Målet var att döva i så hög utsträckning som möjligt skulle använda talat språk och anpassas till hörande normer. Det svenska teckenspråket trängdes undan som undervisningsspråk samtidigt som döva utsattes för förmyndarskap och rasbiologiska åtgärder.¹

När teckenspråksforskningen visade att svenskt teckenspråk är ett språk och dövrörelsens rättighetskamp fick genomslag skedde ett avgörande perspektivskifte. Riksdagens beslut 1981 att erkänna svenskt teckenspråk markerade en viktig vändpunkt.²

Sedan dess har Sverige successivt stärkt den rättsliga grunden för dövas rättigheter. Genom språklagen, FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD) och barnkonventionen har statens ansvar för delaktighet, jämlikhet och språkliga rättigheter blivit tydligare.³

För majoriteten av döva är svenskt teckenspråk förstaspråk och en självklar del av identitet, kultur och gemenskap. Frågor som rör dövas livsvillkor handlar därför inte enbart om tillgänglighet och stödinsatser utan också om rätten att använda, utveckla och få tillgång till sitt språk genom hela livet. Detta synsätt kommer till uttryck i såväl språklagen som CRPD.

Även internationellt har dövas rättigheter allt oftare beskrivits ur ett språkperspektiv. FN:s särskilda rapportör för minoritetsfrågor har framhållit att teckenspråk är fullvärdiga språk och att teckenspråkiga i vissa avseenden kan förstås som en språklig minoritet. European Union of the Deaf har på motsvarande sätt betonat att dövsamhällen både omfattas av funktionshindersrätten och har en språklig och kulturell dimension.⁴

Samtidigt visar forskning, statliga utredningar och myndighetsrapporter att döva fortfarande möter utmaningar inom flera samhällsområden. Frågorna handlar bland annat om barns språkutveckling, utbildning, vård, arbetsliv, kultur, samhällsinformation och möjligheten att samtala på samma villkor som andra.

Det väcker en grundläggande fråga: Om Sverige under lång tid har stärkt det rättsliga skyddet för svenskt teckenspråk och dövas rättigheter, varför kvarstår då hinder inom så många delar av samhället?

Denna rapport tar sin utgångspunkt i den frågan. Genom att belysa ett antal centrala samhällsområden analyseras vilka mönster som framträder när dövas livsvillkor betraktas i ett sammanhang och vilka slutsatser som kan dras för det fortsatta arbetet med dövas lika rättigheter och svenskt teckenspråk.

1 [Svenskt teckenspråk förr och nu.](#)

2 **Prop. 1980/81:100, bilaga 12; bet. UbU 1980/81:25; rskr. 1980/81:332.**
[Betänkande 1980/81:UbU25.](#)

3 [Språklag \(2009:600\).](#)

[FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\).](#)
[Barnkonventionen, lag \(2018:1197\).](#)

4 [OHCHR, "Recognition of rights of users of sign languages as minorities", 2020.](#)

Barns rätt till språk måste säkerställas från början

Barnkonventionen⁵ slår fast att barnets bästa ska beaktas i första hand vid alla åtgärder som rör barn (artikel 3), att varje barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6), att barn har rätt att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem och att åsikterna ska tillmätas betydelse utifrån barnets ålder och mognad (artikel 12) samt att barn med funktionsnedsättning ska ges möjlighet att leva ett fullvärdigt och anständigt liv och delta aktivt i samhället (artikel 23). För döva barn är dessa rättigheter nära sammanlänkade med tillgången till språk. Utan ett språk som barnet fullt ut kan tillgodogöra sig blir det svårt att säkerställa barnets möjligheter att utvecklas, lära sig, uttrycka sina åsikter, skapa relationer och utveckla en känsla av tillhörighet på lika villkor som andra barn.

Internationell forskning visar att bristande språktillgång under de första levnadsåren kan få långvariga konsekvenser för bland annat språkförmåga, kunskapsutveckling och psykisk hälsa.⁶ Forskare som Wyatte Hall, Tom Humphries och andra har visat att dessa konsekvenser inte är kopplade till dövhet i sig, utan till bristande tillgång till ett fullt tillgängligt språk under en viktig period för barnets språkutveckling. Inom forskningen används begreppet språkdeprivation för att beskriva konsekvenser av otillräcklig tillgång till språk under barndomen. Begreppet Language Deprivation Syndrome (LDS) har också föreslagits för att beskriva allvarliga och långvariga konsekvenser av språkdeprivation.

Den forskningsöversikt som sammanställts i rapporten *Hjärnan behöver språk – teckenspråk levererar*⁷ visar att tidig exponering för teckenspråk är den mest effektiva åtgärden för att förebygga språkdeprivation och dess konsekvenser. Rapporten konstaterar att:

“Språkdeprivation är inte en marginell fråga. Det är en allvarlig folkhälsofråga.”

Trots den kunskap som finns förekommer språkdeprivation fortfarande. När sådan tillgång saknas påverkas inte bara kommunikationen utan barnets möjligheter att utvecklas, lära sig och delta på lika villkor som andra barn.

Hörselvården har en särskilt viktig roll under barnets första levnadsår. För många familjer är hörselvården den första kontakten med samhällets stödinsatser efter att ett barn har identifierats som dövt eller har en grav hörselnedsättning. Den information och vägledning som ges i detta skede kan få stor betydelse för vilka språkval familjen gör och vilka möjligheter barnet får att utveckla språk under de första åren av livet.

Dövrörelsen har under lång tid lyft fram att informationen till vårdnadshavare inte alltid ger en fullständig bild av teckenspråkets betydelse för barns språkutveckling. När fokus främst ligger på medicinska eller tekniska lösningar riskerar språkfrågan att hamna i bakgrunden, trots att forskningen tydligt visar att tidig tillgång till ett fullt tillgängligt språk är avgörande för barnets utveckling. Det finns fortfarande ingen nationell språkgaranti som säkerställer att alla döva barn får tillgång till svenskt teckenspråk från början av livet. Barns möjligheter att utveckla sitt språk påverkas därför fortfarande av vilken information vårdnadshavare får, vilka perspektiv som dominerar inom hörselvården och vilka resurser som finns lokalt tillgängliga.

⁵ [Barnkonventionen, lag \(2018:1197\).](#)

⁶ [Hall, Levin & Anderson, “Language Deprivation Syndrome”, 2017.](#)
[Humphries et al., “Avoiding Linguistic Neglect of Deaf Children”, 2016.](#)

⁷ [Stockholms Dövas Förening, “Hjärnan behöver språk – teckenspråk levererar”, 2026.](#)

Situationen har inte alltid sett ut på samma sätt. Tidigare mötte många familjer ett mer sammanhållet system. Landstingen ansvarade för såväl hemvägledare som teckenspråkiga förskoleverksamheter, vilket skapade tydligare vägar till stöd och språkmiljöer för döva barn. I dag är ansvaret fördelat mellan flera olika aktörer. Föräldrar behöver i större utsträckning själva navigera mellan hörselvård, kommunala verksamheter och olika utbildningsinsatser. Följden blir att stödet i högre grad påverkas av bostadsort och lokala förutsättningar.

Utbildning: rätten till utbildning förutsätter rätten till språk

Barnkonventionens artiklar 28 och 29⁸ slår fast att alla barn har rätt till utbildning och att utbildningen ska syfta till att utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga. Motsvarande princip återfinns i CRPD⁹ artikel 24, som slår fast rätten till utbildning för personer med funktionsnedsättning utan diskriminering och på lika villkor. För döva barn och elever är dessa rättigheter nära kopplade till möjligheten att utveckla och tala svenskt teckenspråk. För döva barn går utbildning och språk inte att skilja åt. Om språket inte är tillgängligt påverkas också möjligheterna att ta del av utbildningen på lika villkor som andra elever.

Trots att svenskt teckenspråk har en erkänd ställning i Sverige är tillgången till teckenspråkiga utbildningsmiljöer inte självklar. Många utgår från att döva barn automatiskt har rätt att gå i specialskolan, där svenskt teckenspråk är undervisningsspråk. Så ser systemet inte ut i dag. För att tas emot i specialskolan måste barnet genomgå en prövning hos Specialpedagogiska skolmyndighetens antagningsnämnd, som bedömer om eleven tillhör specialskolans målgrupp och om behovet av en teckenspråkig utbildningsmiljö kan anses tillgodoses inom den kommunala skolan. I detta avseende bygger systemet på en ordning som påminner om den som används för anpassad skola, trots att dövhet inte är en intellektuell funktionsnedsättning. Tillgång till en teckenspråkig lärmiljö är därmed inte en självklar utgångspunkt, utan något som först måste prövas och godkännas.

Forskning om språkdeprivation visar samtidigt att tidig tillgång till teckenspråkiga miljöer har avgörande betydelse för barns fortsatta språkutveckling och kunskapsutveckling. När barn får tillgång till en fullt fungerande språkmiljö tidigt i livet skapas bättre förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen och nå skolans kunskapsmål. Om språktillgången dröjer riskerar däremot konsekvenserna att följa med genom hela utbildningssystemet. Många av de svårigheter som senare uppmärksammas i skolan kan spåras tillbaka till den tidiga språkutvecklingen och till de möjligheter barnet haft att utveckla ett fullvärdigt språk från början.

⁸ [Barnkonventionen, lag \(2018:1197\).](#)

⁹ [FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\).](#)

Språket har samtidigt betydelse för betydligt mer än barnets kunskapsutveckling. Genom lek, samtal och vardagligt samspel med andra barn utvecklas sociala relationer, identitet, tillhörighet och förståelse för sig själv och andra. För döva barn innebär tillgång till en teckenspråkig skol- och lärmiljö därför också möjligheten att spontant kunna samtala, leka och bygga relationer med andra barn på ett språk som är fullt tillgängligt. Utbildning handlar därmed inte enbart om undervisning, utan också om att vara en del av en social gemenskap. En tillgänglig undervisningssituation kan inte ensam ersätta behovet av en språkligt tillgänglig social miljö. Även övergången till gymnasiet illustrerar systemets begränsningar. Riksgymnasiet för döva och hörselskadade i Örebro fyller en viktig funktion genom att erbjuda undervisning på svenskt teckenspråk, men lösningen innebär samtidigt att döva elever i praktiken hänvisas till en mer begränsad utbildningsstruktur än hörande elever. För många döva elever påverkas utbildningsvalet inte bara av intressen och studieresultat, utan också av vilka program som kan erbjudas inom det nationella systemet.

För döva barn går rätten till utbildning och rätten till språk inte att skilja åt. Samtidigt påverkas tillgången till teckenspråkiga utbildningsmiljöer fortfarande av bedömningar, ansvarsfördelning och geografiska förutsättningar. De exempel som beskrivits i detta kapitel visar att döva elever inte alltid ges samma språkliga utgångspunkt som andra barn. Frågan handlar därför ytterst om hur likvärdiga förutsättningarna för utbildning faktiskt är i olika delar av landet.

Hälso- och sjukvård: jämlik vård förutsätter fungerande kommunikation

Rätten till hälsa och vård på lika villkor är en grundläggande princip i det svenska välfärdssystemet. Hälsö- och sjukvårdslagen (2017:30)¹⁰ anger att vård ska ges på lika villkor för hela befolkningen, medan patientlagen (2014:821)¹¹ slår fast att information ska anpassas till patientens individuella förutsättningar och att vården så långt som möjligt ska utformas och genomföras i samråd med patienten. Motsvarande princip återfinns i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD)¹², där artikel 25 tydliggör rätten till hälsa utan diskriminering på grund av funktionsnedsättning. För döva är dessa rättigheter nära förknippade med möjligheten att föra samtal på svenskt teckenspråk och att kommunikationen fungerar genom hela vårdprocessen.

Kommunikation är inte en kompletterande del av vården. Den är själva förutsättningen för att vården ska fungera. Möjligheten att beskriva symptom, förstå medicinska bedömningar, ställa frågor, ta ställning till behandlingar och lämna ett informerat samtycke bygger på att patienten kan förstå och bli förstådd. Socialstyrelsen lyfter kommunikation och informationsöverföring som centrala faktorer för patientsäkerheten, eftersom brister i kommunikationen kan påverka både bedömningar, beslut och behandlingsresultat.

Trots detta visar återkommande erfarenheter från döva patienter, tillsynsärenden och nationella genomgångar att tillgången till fungerande kommunikation fortfarande varierar. Det förekommer att teckenspråkstolk inte bokas trots att behovet är känt, att patienter hänvisas till skriftlig kommunikation eller att vårdpersonal bedömer kommunikationsbehovet utan dialog med patienten. I flera ärenden har Diskrimineringsombudsmannen konstaterat att sådana situationer kan innebära bristande tillgänglighet och diskriminering¹³.

Problematiken blir särskilt tydlig i akuta situationer. När vård måste ges snabbt och viktiga beslut fattas under tidspress ökar behovet av fungerande kommunikation. För den hörande majoriteten är detta en självklar del av vården. För döva patienter är det däremot beroende av att vårdgivaren redan har planerat för hur kommunikationen ska lösas. Om sådana rutiner saknas uppstår en ojämlik situation redan innan vårdinsatsen har påbörjats.

Hälsö- och sjukvården illustrerar därmed hur nära rätten till vård och rätten till fungerande kommunikation hänger samman. När kommunikationen inte fungerar påverkas inte bara möjligheten att få information, utan även delaktigheten i vården och förutsättningarna för informerade beslut. För döva patienter blir frågan därför inte enbart hur vården organiseras, utan också hur rätten till jämlik vård omsätts i praktiken.

10 [Hälsö- och sjukvårdslag \(2017:30\)](#).

11 [Patientlag \(2014:821\)](#).

12 [FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\)](#).

13 [DO, "Döv patient fick inte tillgång till teckenspråkstolk i samband med hjärtoperation", 2026.](#)

Kultur: rätten att skapa kultur på sitt språk

Kultur handlar inte bara om möjligheten att ta del av andras produktioner. För många döva handlar kultur också om möjligheten att skapa, utveckla och föra vidare konstnärliga uttryck på sitt eget språk. CRPD:s¹⁴ artikel 30 slår fast att stater ska erkänna och stödja dövas språkliga och kulturella identitet, inklusive teckenspråk och dövkultur. Det svenska teckenspråket är samtidigt ett språk för kulturellt och konstnärligt skapande. Genom scenkonst, berättande, poesi, film och andra kulturella uttrycksformer utvecklas språket och hålls levande, samtidigt som kunskap, erfarenheter och traditioner förs vidare mellan generationer. World Federation of the Deaf betonar att nationella teckenspråk är grundläggande för dövas mänskliga rättigheter och en förutsättning för att döva fullt ut ska kunna delta i kulturlivet.

Samtidigt visar Kulturrådets arbete¹⁵ att teckenspråkiga kulturverksamheter ofta är beroende av projektmedel och tillfälliga satsningar snarare än långsiktiga strukturer. Detta påverkar möjligheterna att bygga upp kompetens, utveckla verksamheter över tid och skapa kontinuitet i det teckenspråkiga kulturlivet. Ett tydligt exempel är den egenproducerade teckenspråkiga scenkonsten. Tillgången till professionella produktioner på svenskt teckenspråk är begränsad och beroende av ett fåtal aktörer, trots att denna typ av kulturproduktion fyller en viktig funktion för språkets synlighet, utveckling och överföring mellan generationer. Förutsättningarna att utbilda sig och verka professionellt inom teater, dans, film och andra konstnärliga verksamheter påverkas också av tillgången till tolkning. Tolkjänstutredningen visar att ansvarsfördelningen kring tolkning och finansiering är otydlig, vilket riskerar att begränsa möjligheterna till utbildning och yrkesutövning.

För barn och unga har teckenspråkiga kulturmiljöer särskild betydelse. Kultur, fritidsaktiviteter och föreningsliv är viktiga arenor för identitetsskapande, självkänsla, gemenskap och tillhörighet. När möjligheterna att möta kultur på det egna språket är begränsade påverkas också möjligheten att utveckla en stark språklig och kulturell identitet. Teckenspråkiga kulturverksamheter är ofta beroende av tillfälliga satsningar snarare än långsiktiga strukturer. För att skapa kontinuitet, säkra återväxten av kulturutövare och stärka språkets utveckling krävs stabila förutsättningar för utbildning, produktion och finansiering.

¹⁴ [FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\).](#)

¹⁵ [Kulturrådet, "Tillgängligt kulturliv", 2026.](#)

Psykisk hälsa och dövpsykiatri: tillgången till vård ska inte avgöras av bostadsort

Psykisk hälsa är en grundläggande förutsättning för delaktighet, självbestämmande och möjligheten att leva ett självständigt liv. För döva är dessa förutsättningar nära kopplade till möjligheten att kommunicera på ett språk som fungerar fullt ut i vårdsituationen. CRPD¹⁶ artikel 25 slår fast rätten till hälsa utan diskriminering på grund av funktionsnedsättning, medan artikel 21 slår fast rätten till yttrandefrihet och tillgång till information och tydliggör statens ansvar att godta och underlätta användningen av teckenspråk i offentliga sammanhang. Dessa rättigheter blir särskilt viktiga inom psykiatrin, där samtalet ofta är det centrala verktyget för bedömning, diagnostik och behandling.

Till skillnad från många andra medicinska specialiteter bygger psykiatrisk vård i hög grad på patientens förmåga att beskriva känslor, upplevelser, tankar och livssituation. Möjligheten att uttrycka sig nyanserat och bli korrekt förstådd är därför inte ett komplement till vården utan en förutsättning för att vården ska kunna genomföras på ett professionellt och rättssäkert sätt. När kommunikationen inte fungerar påverkas inte bara informationen som överförs utan även hela relationen mellan patient och behandlare.

Internationell forskning har under lång tid visat att döva personer löper högre risk än den hörande befolkningen att utveckla psykisk ohälsa, samtidigt som de möter betydande hinder i tillgången till vård.¹⁷ Forskning har också visat hur språkliga barriärer och erfarenheter av språkdeprivation kan påverka psykisk hälsa och möjligheten att få rätt behandling.¹⁸

I Sverige är den specialiserade dövpsykiatriska vården fortfarande begränsad. SVT:s nationella kartläggning¹⁹ visade att det i början av 2023 endast fanns fyra dövpsykiatriska mottagningar för vuxna i hela landet. Kartläggningen visade också att flera verksamheter hade svårigheter att rekrytera personal med rätt kompetens och att den dövpsykiatriska mottagningen i Skåne hade lagts ned. Detta innebär att tillgången till specialiserad psykiatrisk vård på teckenspråk i praktiken är beroende av var en person bor. För personer som saknar möjlighet att resa eller som bor långt från en specialiserad mottagning kan avståndet i praktiken innebära att tillgången till vård begränsas, trots att behovet av vård är detsamma.

För många döva innebär detta att alternativet till specialiserad vård blir den ordinarie psykiatrin. Även om den allmänna psykiatrin ofta har stor medicinsk kompetens saknas nästan alltid erfarenhet av svenskt teckenspråk, dövkultur och de särskilda livsvillkor som kan påverka dövas psykiska hälsa. Risken är då att språkliga eller kulturella uttryck misstolkas eller att viktiga aspekter av patientens situation inte uppmärksammas. Forskningen har också visat att sådana omständigheter kan bidra till feldiagnostisering och mindre träffsäkra behandlingsinsatser.

De exempel som beskrivits ovan visar att tillgången till psykiatrisk vård på teckenspråk fortfarande är begränsad och ojämnt fördelad. När specialiserad kompetens endast finns på ett fåtal platser i landet riskerar bostadsorten att påverka möjligheten att få vård på lika villkor. Frågan handlar därför ytterst om hur rätten till jämlik vård ska säkerställas när språk och kommunikation utgör själva grunden för bedömning, behandling och återhämtning.

16 [FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\)](#).

17 [Fellinger, Holzinger & Pollard, "Mental health of deaf people", 2012.](#)

18 [Hall, Levin & Anderson, "Language Deprivation Syndrome", 2017.](#)

19 [SVT Nyhetstecken, "Få dövpsykiatriska mottagningar kvar i landet", 2023.](#)

Tolktjänsten: när rätten till kommunikation blir beroende av systemets gränser

För de flesta medborgare är möjligheten att kommunicera med omgivningen, delta i möten, ta del av utbildning, söka vård eller utföra sitt arbete inget som behöver planeras i förväg. För många döva ser verkligheten annorlunda ut. Möjligheten att kommunicera på svenskt teckenspråk i mötet med det hörande samhället är ofta beroende av tillgången till teckenspråkstolkning och därmed också av hur tolktjänsten är organiserad. Den utgör i praktiken en del av den samhälleliga infrastruktur som gör det möjligt för döva att utöva sina grundläggande rättigheter och delta i samhällslivet på jämlika villkor. CRPD:s artiklar 9, 21 och 27²⁰ slår fast rätten till tillgänglighet, yttrandefrihet och tillgång till information samt rätten till arbete på lika villkor som andra. För döva är tillgången till teckenspråkstolk ofta en avgörande förutsättning för att dessa rättigheter ska kunna omsättas i praktiken. Om kommunikationen inte fungerar påverkas möjligheterna att få utbildning, utföra sitt arbete, ta del av samhällsinformation, påverka beslut och fullt ut delta i demokratiska processer.

Det svenska tolksystemet har samtidigt under lång tid kännetecknats av en splittrad ansvarsfördelning. Redan Tolktjänstutredningen 2011 konstaterade att systemet präglas av otydliga ansvarsförhållanden, bristande likvärdighet och återkommande gränsdragningsproblem mellan olika huvudmän. Utredningen föreslog bland annat en samlad organisering av tolktjänsten, en särskild lagstiftning och ett tydligare rättighetsperspektiv.²¹ Frågan har därefter utretts vidare genom Tolktjänst för vardagstolkning och 2020 års tolktjänstutredning, som 2022 presenterade en handlingsplan för tolktjänstens långsiktiga utveckling.²² Kunskapen om bristerna och förslag på åtgärder har funnits länge, men grundläggande strukturella problem kvarstår. Ansvar för tolkning är i dag fördelat mellan flera aktörer och varierar mellan utbildning, arbetsliv, vård, myndighetskontakter och fritidsverksamhet. Flera utredningar har beskrivit hur denna organisering skapar återkommande gränsdragningsproblem och riskerar att personer hamnar mellan olika huvudmän när ingen aktör anser sig bära det fulla ansvaret.

Konsekvenserna blir särskilt tydliga inom arbetslivet. När tillgången till tolkning varierar eller när ansvarsfördelningen är oklar påverkas inte bara möjligheten att delta i möten och kompetensutveckling utan också möjligheten att avancera, ta nya arbetsuppgifter och utvecklas yrkesmässigt. Liknande problem uppstår inom utbildning, vård och myndighetskontakter, där brister i tolkstödet kan begränsa människors möjligheter att tillgodogöra sig undervisning, ta del av samhällsservice och utöva sina rättigheter på lika villkor som andra. Tolktjänsten har en särställning eftersom den påverkar möjligheten att utöva många andra rättigheter. Tillgång till utbildning, arbete, kultur, föreningsliv, demokratiskt deltagande och samhällsinformation förutsätter ofta att kommunikationen fungerar. När tillgången till tolkning varierar mellan olika situationer påverkas därför inte bara kommunikationen i sig utan också möjligheten att använda och utveckla sitt språk genom livets olika skeden. Frågan om tolktjänsten handlar ytterst om förutsättningarna för döva att leva, arbeta, studera och delta i samhället på sitt eget språk. Den illustrerar också den återkommande utmaning som präglar många teckenspråkspolitiska frågor: rätten är i stor utsträckning erkänd, men genomförandet är fortfarande ofullständigt.

20 [FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\)](#).

21 [SOU 2011:83, "En samlad tolktjänst"](#).

22 [Ds 2016:7, "Tolktjänst för vardagstolkning"](#).

[SOU 2022:11, "Handlingsplan för en långsiktig utveckling av tolktjänsten"](#).

Arbetslivet: kompetensen är sällan hindret men systemen kan vara det

För de flesta människor är arbete en naturlig del av livet. Det handlar inte bara om försörjning utan också om möjligheten att bidra, utvecklas och vara en del av samhället. Rätten till arbete på lika villkor slås fast i CRPD artikel 27²³ och är en grundläggande förutsättning för jämlika livsvillkor. För döva avgörs möjligheterna att få, behålla och utvecklas i arbete dock inte enbart av utbildning, erfarenhet och kompetens. De påverkas också av hur kommunikation, tolkning och olika stödinsatser fungerar i arbetslivet. När en system brister riskerar det att uppstå hinder som har mer att göra med omgivningen än med individens arbetsförmåga. Återkommande kartläggningar visar att personer med funktionsnedsättning generellt har en svagare ställning på arbetsmarknaden än befolkningen i övrigt, och döva möter fortfarande hinder som i stor utsträckning är kopplade till kommunikation snarare än till arbetsförmåga.²⁴

Många döva har samma utbildningsbakgrund, yrkeskompetens och ambitioner som sina hörande kollegor. Trots detta uppstår hinder ofta redan i rekryteringsprocessen. Arbetsgivare kan sakna kunskap om dövas livsvillkor eller känna osäkerhet kring frågor som rör tolkning, kommunikation och ansvarsfördelning. Följden blir att fokus ibland hamnar på individens dövhet snarare än på den kompetens som personen faktiskt erbjuder.

En särskilt betydelsefull fråga är tillgången till tolkning i arbetslivet. Under lång tid har otydlig ansvarsfördelning och varierande finansieringslösningar skapat osäkerhet för både arbetstagare och arbetsgivare. Flera analyser har pekat på att stödsystemen kring kommunikation i arbetslivet inte är tillräckligt samordnade och att döva riskerar att gå miste om både arbetsmöjligheter och karriärutveckling därför att systemen inte är utformade efter behoven. Ett uppmärksammat rättsfall gällde en döv jurist som sökte en tjänst som lektor i offentlig rätt med inriktning mot socialrätt vid Södertörns högskola. Högskolan bedömde honom som den mest kvalificerade sökanden, men avbröt rekryteringen efter att ha beräknat kostnaderna för den teckenspråkstolkning som skulle behövas i arbetet. Diskrimineringsombudsmannen drev ärendet till Arbetsdomstolen, som bedömde att det inte var skäligt att kräva att högskolan skulle bära kostnaderna för de aktuella tillgänglighetsåtgärderna.²⁵ Fallet synliggör hur kostnadsansvaret för tolkning kan påverka döva arbetssökandes möjligheter att konkurrera om kvalificerade tjänster, även när de bedöms ha bäst meriter.

De exempel som beskrivits ovan visar att kommunikation fortfarande kan påverka människors möjligheter på arbetsmarknaden. Det handlar dock sällan om kompetens, utbildning eller arbetsförmåga. I stället är det ofta de strukturer och system som omger arbetet som avgör om människor kan konkurrera och utvecklas på lika villkor. När fokus flyttas från individens dövhet till individens kompetens skapas bättre förutsättningar för både arbetsgivare och arbetstagare.

23 [FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\)](#).

24 [MFD, "Uppföljning av funktionshinderspolitiken 2025", 2026](#).

25 [Arbetsdomstolen, AD 2017 nr 51, mål A 146/16, bristande tillgänglighet](#).

Äldreomsorg: möjligheten att åldras på sitt språk

Frågan om äldreomsorg handlar ytterst om människors möjlighet att leva ett värdigt liv även när behovet av stöd och omsorg ökar. För döva äldre är detta nära kopplat till möjligheten att fortsätta samtala på svenskt teckenspråk i vardagen. Kommunikation är inte en aktivitet bland andra, utan förutsättningen för att kunna uttrycka behov, förstå information, fatta beslut och upprätthålla sociala relationer. När kommunikationen inte fungerar påverkas därför hela livssituationen.

Dagens vård och omsorg har betydande brister när det gäller att möta döva äldres behov. I den forskningsrapport som genomförts i anslutning till projektet Movadot²⁶ konstateras att "dagens vård och omsorg har tydliga brister som begränsar äldre döva personers möjligheter till jämlik och personcentrerad vård". Forskarna lyfter bland annat att teckenspråkstolk sällan används i mötet med äldre döva och att vårdpersonal ofta betraktar dövhet som en funktionsnedsättning snarare än som en del av en specifik dövkultur. Detta medför, enligt rapporten, att personalens förhållningssätt inte är anpassat till målgruppens behov.

Studien visar också att många äldre döva inte upplever sig delaktiga i beslut som rör deras liv och omsorg. Forskarna beskriver hur stödet från samhällets ordinarie verksamheter ofta är begränsat, vilket gör att många blir beroende av hjälp från vänner, bekanta och anhöriga. Rapporten betonar samtidigt att sådana informella stödinsatser inte är tillräckliga för att säkerställa jämlika levnadsvillkor och en trygg vård och omsorg.

Språkets betydelse blir särskilt tydlig för döva personer som utvecklar en demenssjukdom. Minna Rantapääs forskning²⁷ visar att demens påverkar teckenspråk och kommunikation på språkspecifika sätt. Döva personer med demens kan få svårare att uttrycka sig, tappa den röda tråden i samtal och i högre grad dra sig undan sociala sammanhang. Forskningen visar också att missförstånd mellan vårdpersonal och döva personer med demens är vanliga samt att vården behöver särskild kunskap om teckenspråk, dövas livsvillkor och dövkultur för att kunna möta målgruppens behov. Rantapää betonar vikten av teckenspråkig kompetens och teckenspråkiga vårdmiljöer för att skapa trygghet, förståelse och delaktighet.

Frågan om teckenspråkig äldreomsorg är inte en framtidsfråga utan en pågående välfärdsfråga. I takt med att allt fler döva når hög ålder ökar behovet av omsorg med teckenspråkiga miljöer. Samtidigt är gruppen relativt liten och geografiskt spridd, vilket ställer särskilda krav på planering, kompetensförsörjning och samordning. Utmaningen handlar i stor utsträckning om organisering snarare än om avsaknad av lösningar. För att säkra tillgången till teckenspråkig äldreomsorg behöver kommuner och regioner utveckla former för regional samverkan, där kompetens och resurser kan delas över kommungränser. På så sätt kan även en relativt liten och geografiskt spridd grupp ges tillgång till omsorg på sitt språk.

För den enskilde äldre handlar detta om möjligheten att fortsätta leva sitt liv på sitt språk även när behovet av stöd ökar. När teckenspråkig kompetens saknas riskerar inte bara kommunikationen att försämrats, utan också möjligheterna till delaktighet, självbestämmande och social gemenskap. Frågan om teckenspråkig äldreomsorg är därför nära kopplad till rätten att åldras med värdighet och bibehållen språklig identitet.

²⁶ [Fristedt, Mahmud, Karlsson, Rotstedt & Kjellström, 2025.](#)

²⁷ [Rantapää, "Supportive strategies in social interaction with deaf people with dementia", 2024.](#)

Demokrati och samhällsinformation: medborgarskap förutsätter tillgång till information

Möjligheten att ta del av information och följa samhällsutvecklingen är en grundläggande del av ett demokratiskt samhälle. För döva är tillgång till samhällsinformation på svenskt teckenspråk inte en särskild service, utan en förutsättning för att kunna utöva sina rättigheter som medborgare. Att förstå politiska beslut, följa samhällsdebatten och bilda sig en egen uppfattning förutsätter att information finns tillgänglig på ett språk som är fullt tillgängligt.

Detta perspektiv kommer också till uttryck i FN konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Artikel 21 slår fast rätten att söka, ta emot och sprida information och idéer på lika villkor som andra och tydliggör statens ansvar att godta och underlätta användningen av teckenspråk.²⁸ För döva handlar det därför inte bara om att viss information översätts, utan om att kunna ta del av information på sitt språk inom samma tidsramar och med motsvarande bredd som den hörande majoriteten.

Ett konkret exempel är public service. Under 2025 var kravet på SVT att minst sju procent av den svenskspråkiga sändningstiden skulle göras tillgänglig genom teckenspråkstolkning.²⁹ Kravet avsåg en begränsad del av SVT:s svenskspråkiga utbud, inte att sju procent av all public service fanns på svenskt teckenspråk.

Samma frågor återkommer inom andra delar av samhället. Myndigheter, kommuner och regioner avgör ofta själva vilken information som ska översättas till svenskt teckenspråk och när det ska ske. Därmed blir tillgången till information i hög grad beroende av vilka prioriteringar olika verksamheter gör. För döva innebär det att möjligheten att ta del av samhällsinformation ibland bygger på andras bedömningar av vad som är viktigt att översätta.

Den information människor behöver i vardagen sträcker sig långt bortom nyheter och myndighetsbeslut. Den handlar också om val, välfärdssystem, rättigheter, skyldigheter och möjligheten att påverka samhället. För den som har direkt tillgång till svenska är det möjligt att själv söka information, jämföra olika källor och följa samhällsdebatten i hela dess bredd. För många döva är tillgången till motsvarande information på svenskt teckenspråk mer begränsad.

Skillnaden kan verka liten, men får konsekvenser för människors möjligheter att orientera sig i samhället. När information på svenskt teckenspråk främst erbjuds genom urval som andra har gjort blir möjligheten att själv avgöra vilken information som är relevant mer begränsad. Frågan handlar därför inte bara om hur mycket information som översätts, utan också om människors möjlighet att själva söka, värdera och välja information.

Digitala kanaler har gjort det enklare än tidigare att sprida information på svenskt teckenspråk. Fler myndigheter publicerar teckenspråkiga filmer och viss samhällsinformation finns i dag tillgänglig i flera digitala format. Samtidigt varierar innehåll, omfattning och kvalitet mellan olika verksamheter. Tillgången till information kan därför fortfarande skilja sig åt beroende på vilken myndighet eller samhällsaktör som ansvarar för kommunikationen.

²⁸ [*FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\).*](#)

²⁹ [*Granskningsnämnden, "Uppfyllelse av krav på tillgänglighet för SVT", 2025.*](#)

Tillgång till information handlar också om möjligheten att göra sin röst hörd. För att kunna delta i samråd, offentliga diskussioner och demokratiska processer krävs inte bara att information kan tas emot, utan också att människor ges möjlighet att bidra med egna erfarenheter, perspektiv och synpunkter. När kommunikationen inte fullt ut sker på det språk som individen använder riskerar trösklarna för deltagande att bli högre.

Samhällsinformation på svenskt teckenspråk handlar därför inte enbart om tillgänglighet. Den handlar också om människors möjlighet att delta i samhällslivet, påverka beslut som berör dem och känna tillhörighet i det demokratiska samtalet. Möjligheten att följa samhällsutvecklingen och ta del av offentlig information på sitt språk är en grundläggande förutsättning för ett jämlikt medborgarskap.

Kris och beredskap: samhällsviktig information måste nå alla samtidigt

Vid kriser och samhällsstörningar kan tillgången till information vara avgörande för människors säkerhet. Möjligheten att snabbt förstå vad som händer och vilka åtgärder som behöver vidtas är en grundläggande del av samhällets krisberedskap. För döva är detta nära kopplat till möjligheten att få information på svenskt teckenspråk eller genom kommunikationsformer som är fullt tillgängliga i situationen.

Kriser synliggör också vilka grupper samhällets informationssystem faktiskt är utformade för. När information inte når alla samtidigt uppstår snabbt skillnader i möjligheterna att fatta informerade beslut och agera utifrån dem. CRPD artikel 11 slår fast statens ansvar att säkerställa skydd och säkerhet för personer med funktionsnedsättning i risksituationer och humanitära nödlägen. Tillsammans med konventionens bestämmelser om tillgänglighet och tillgång till information i artiklarna 9 och 21 innebär det att information i krissituationer behöver vara tillgänglig för personer med funktionsnedsättning.³⁰ För döva innebär detta att samhällsviktig information inte bara ska finnas tillgänglig, utan vara tillgänglig samtidigt som för övriga befolkningen.

Sveriges system för Viktigt Meddelande till Allmänheten (VMA) använder flera olika kanaler, bland annat radio, tv, sms, utomhusvarning, Krisinformation.se och sedan 2026 även SE-Alert, som kan skicka varningar direkt till mobiltelefoner.³¹ Vid allvarliga händelser hänvisas allmänheten samtidigt ofta till Sveriges Radio P4, Krisinformation.se eller andra kanaler för fortsatt information. För döva kvarstår därför frågan om hur fördjupad och löpande information görs tillgänglig på svenskt teckenspråk i realtid. Att information kan nås i efterhand är inte samma sak som att få tillgång till den när beslut måste fattas omedelbart.

World Federation of the Deaf (WFD) och World Association of Sign Language Interpreters (WASLI) har betonat att döva ska få tillgång till krisinformation samtidigt som övriga befolkningen och att informationen ska vara tillgänglig på nationella teckenspråk.³² Tillgänglighet behöver därför vara en integrerad del av samhällets beredskapssystem och inte vara beroende av tillfälliga lösningar eller enskilda initiativ.

30 [FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning \(SÖ 2008:26\)](#).

31 [Krisinformation.se](#), "Viktigt meddelande till allmänheten, VMA".

32 [WFD & WASLI](#), "Sign Languages During Emergency Broadcasts".

Tillgång till samhällsviktig information är ytterst en fråga om säkerhet, självbestämmande och jämlikhet. Om människor får olika förutsättningar att förstå vad som händer och vilka åtgärder som behöver vidtas riskerar också möjligheten att skydda sig själv och andra att bli ojämlig. För döva är därför tillgänglig krisinformation inte en särskild service, utan en grundläggande del av samhällets ansvar i kris- och beredskapsarbetet.

Gemensamma mönster och strukturella utmaningar

De exempel som beskrivits i rapporten kommer från olika delar av samhället, men de pekar mot ett gemensamt mönster. Utmaningarna ser olika ut beroende på om de handlar om barns språkutveckling, utbildning, vård, arbetsliv, äldreomsorg eller samhällsinformation. Trots det återkommer liknande hinder genom hela livsloppet, med konsekvenser för dövas möjligheter att tala svenskt teckenspråk och delta i samhället på samma villkor som andra.

Barn riskerar fortfarande att inte få tillgång till språk från början av livet. Tillgången till teckenspråkiga utbildningsmiljöer är inte självklar. Inom hälso- och sjukvården och psykiatrien varierar möjligheterna till kommunikation på teckenspråk. Ansvar för tolktjänsten är uppdelat mellan flera aktörer, medan arbetslivet fortfarande präglas av hinder som ofta handlar mer om kommunikation än om kompetens. Äldreomsorgen har svårt att upprätthålla teckenspråkig kompetens, och döva har inte alltid samma tillgång till samhälls- och krisinformation som den hörande majoriteten.

När dessa exempel betraktas tillsammans framträder en gemensam utmaning. Frågor som rör språk, kommunikation och delaktighet berör flera politikområden samtidigt, medan ansvar, genomförande och uppföljning är fördelade mellan olika myndigheter, regioner och kommuner. För den enskilde framstår dock behoven som sammanhängande genom hela livet. När frågor som i grunden hänger samman hanteras var för sig ökar risken att viktiga behov faller mellan olika ansvarsområden.

Rapporten visar att de utmaningar som döva möter inte enbart kan förstås som separata problem inom enskilda sektorer. De väcker också frågor om hur statens ansvar för svenskt teckenspråk och dövas språkliga rättigheter följs upp, samordnas och omsätts i praktiken.

SDR:s förslag: en nationell handlingsplan för dövas lika rättigheter och svenskt teckenspråk

SDR föreslår att regeringen tar fram en nationell handlingsplan för dövas lika rättigheter och svenskt teckenspråk.

Syftet är att skapa en långsiktig och samordnad nationell styrning som säkerställer att de rättigheter som följer av regeringsformen, språklagen, barnkonventionen och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning får genomslag i praktiken.

Arbetet bör ledas på nationell nivå och samla berörda departement, myndigheter och andra ansvariga aktörer kring gemensamma mål och prioriteringar.

SDR anser att en sådan handlingsplan bör:

- **utgå från mänskliga rättigheter, språklagen samt ett språk- och rättighetsperspektiv genom hela livsloppet,**
- **samla berörda departement och myndigheter inom ramen för en gemensam nationell och tvärsektoriell styrning,**
- **inhålla tydliga mål, ansvarsfördelningar, tidsramar och former för systematisk uppföljning,**
- **bygga på stärkt kunskap om dövas livsvillkor och tas fram i nära samverkan med dövas organisationer.**

En nationell handlingsplan är enligt SDR ett viktigt verktyg för att stärka genomförandet av de rättigheter som redan har erkänts och för att skapa en mer sammanhållen nationell styrning av frågor som rör dövas lika rättigheter och svenskt teckenspråk.

